

MARIA MAJEWSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Brwinowie*

SZKOLNICTWO DLA POTRZEB ROLNICTWA I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ U PROGU REFORMY SYSTEMU EDUKACJI

1. Szkoły i placówki

Kształcenie dla potrzeb rolnictwa i gospodarki żywnościowej odbywa się głównie w szkołach i placówkach publicznych. W ostatnich latach obserwuje się tendencję wzrostową liczby szkół i placówek niepublicznych. Niektóre z nich uzyskują uprawnienia szkół (placówek) publicznych.

Zakładanie i prowadzenie publicznych ponadpodstawowych należy, zgodnie z ustawą o systemie oświaty, do obowiązków państwa. W roku 1997/98 Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej prowadził 570 szkół. Podstawowe ogniwo sieci stanowiło 349 zespołów szkół, a uzupełniające 112 szkół filialnych i 109 innych szkół. Liczba szkół MRiGŻ zmniejszyła się w porównaniu z rokiem 1992/93 o ponad 100. Likwidacji ulegały głównie szkoły filialne i inne, zlokalizowane w bazie obcej. Szkoły prowadzone przez Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej stanowiły ok. 70% publicznych szkół rolniczych i gospodarki żywnościowej. Od 1.01.1999 r. publiczne szkoły rolnicze i gospodarki żywnościowej zakłada i prowadzi samorząd powiatowy.

W ostatnich latach zwiększyła się liczba zespołów szkół. Zaobserwowano też proces zmiany nazw szkół rolniczych, spowodowany chęcią dostosowania do wymogów rynku i sprostania konkurencji, a także zmianę zadań. W dwóch ostatnich latach 124 szkoły zmieniły nazwę, w tym 111 zespołów szkół, najczęściej na: zespół szkół gospodarki żywnościowej, zespół szkół agrobiznesu, zespół szkół agro-technicznych, zespół szkół agro-ekonomicznych, zespół szkół rolniczych centrum kształcenia praktycznego lub zespół szkół rolniczych centrum kształcenia ustawicznego. Kształcenie dla potrzeb rolnictwa i gospodarki żywnościowej odbywa się w następujących typach szkół:

1. Szkoły zasadnicze - dające wykształcenie ogólne i zasadnicze zawodowe oraz możliwość dalszego kształcenia się w szkole średniej;

2. Szkoły średnie zawodowe:

- a) licea zawodowe - dające wykształcenie średnie ogólne, z możliwością uzyskania świadectwa dojrzałości oraz wykształcenie zasadnicze zawodowe;
- b) technika, licea i szkoły równorzędne - dające wykształcenie średnie ogólne i zawodowe, z możliwością uzyskania świadectwa dojrzałości;
- c) szkoły policealne - dające możliwość uzupełnienia wykształcenia ogólnego o wykształcenie zawodowe, na poziomie zasadniczym i średnim.

Podstawowe typy szkół to: technikum na podbudowie szkoły podstawowej i szkoła zasadnicza. Szkoły dla młodzieży stanowiły 90,2%, zaś dla dorosłych 9,8%. Szkoły uprawniające do używania tytułu technika stanowiły ponad 52%, natomiast szkoły dające tytuł wykwalifikowanego robotnika - ponad 47%. Zmiany w strukturze szkół zmierzają do zmniejszania liczby szkół zasadniczych na korzyść kształcenia młodzieży w pełnych szkołach średnich. Z danych MRiGŻ wynika, że w roku szkolnym 1997/98 wskaźnik kształcenia w szkołach zasadniczych zmalał do 31 % ogólnej liczby uczniów. Obserwuje się dalsze zmniejszanie liczby szkół zasadniczych, a zwiększanie liczby techników i liceów.

W nowych warunkach społeczno-gospodarczych, w perspektywie integracji z Unią Europejską podejmowane są działania mające na celu modernizację różnych obszarów edukacji zawodowej. Jednym z istotnych elementów reformy szkolnictwa zawodowego jest opracowanie i wdrożenie do praktyki szkolnej modelu kształcenia w nowym typie szkoły - liceum technicznym.

Liceum techniczne daje absolwentom przygotowanie ogólne, umożliwiające im zdawanie egzaminu dojrzałości i kontynuowanie kształcenia w szkołach wyższych, oraz kształcenie ogólnozawodowe, ale bez konkretnych kwalifikacji zawodowych. Jest to kształcenie szerokoprofilowe, które umożliwia absolwentom wielokrotne i szybkie uzyskanie kwalifikacji zawodowych w formach szkolnych i pozaszkolnych. Cykl kształcenia w liceum technicznym trwa cztery lata. Kształcenie ogólnozawodowe może odbywać się w dwunastu profilach:

1) kształtowanie środowiska,	7) chemiczny,
2) mechaniczno-technologiczny,	8) usługowo-gospodarczy,
3) elektryczno-energetyczny,	9) rolniczo-spożywczy,
4) elektroniczny,	10) tekstylny,
5) leśnictwo i technologia drewna,	11) ekonomiczno-administracyjny,
6) komunikacja i transport,	12) społeczno-socjalny.

Podstawowe informacje o liceach technicznych prowadzonych i planowanych w szkołach MRiRW zawiera tabela 1.

Tabela 1

Liczba liceów technicznych w szkołach MRiRW

Lp.	Profil	Liczba szkół w roku szkolnym				
		1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	Razem
1.	rolniczo-spożywczy	4	1	1	20	26
2.	kształtowanie środowiska	-	-	-	3	3
3.	usługowo-gospodarczy	-	-	-	2	2
4.	ekonomiczno-administracyjny	-	-	-	1	1
Ogółem		4	1	1	26	32

Źródło: Dane Departamentu Spraw Społecznych i Oświaty MRiRW.

W zreformowanym systemie edukacji zawodowej przewidywane są następujące typy szkół:

- dwuletnie szkoły zawodowe umożliwiające nabycie kwalifikacji zawodowych na poziomie robotnika wykwalifikowanego;
- trzyletnie licea profilowane zawodowo, wzorowane na funkcjonujących obecnie liceach technicznych. Nauka będzie się opierała na założeniach programowych i organizacyjnych liceum technicznego;
- szkoły policealne umożliwiające zdobycie kwalifikacji na poziomie technika; roczne w przypadku kontynuacji kierunku kształcenia i dwuletnie - w innych przypadkach.

Przewiduje się, że około 80% absolwentów gimnazjum będzie kontynuować naukę w liceum profilowanym. Proponuje się zmniejszenie liczby profili zawodowych. Wydaje się, że wskazana byłaby zmiana nazwy profilu „rolniczo-spożywczego”. Bardziej odpowiedni byłby profil „żywnościowy”. Nowe elementy w strukturze stanowią również placówki oświatowe: centra kształcenia praktycznego i centra kształcenia ustawicznego.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28.09.1993 r., w sprawie rodzajów, organizacji i zasad działania publicznych placówek oświatowo-wychowawczych (Dz.U. Nr 95, poz. 43 z późniejszymi zmianami) oraz decyzje Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej były podstawą utworzenia centrów kształcenia praktycznego o zasięgu regionalnym i określonej specjalizacji (produkcja rolnicza, produkcja ogrodnicza, technika rolnicza i inne).

Statut centrum kształcenia praktycznego obejmuje zadania w zakresie:

1. Przygotowania praktycznego młodzieży i dorosłych wynikające z programów nauczania zajęć praktycznych;
2. Organizowania egzaminów z nauki zawodu i przygotowania zawodowego;
3. Zadań edukacyjnych zleczanych przez organ prowadzący, a w szczególności:
 - specjalistyczne doskonalenie nauczycieli przedmiotów zawodowych teoretycznych i praktycznej nauki zawodu;
 - prowadzenie kursów podwyższających kwalifikacje lub umożliwiających przekwalifikowanie dla osób dorosłych;
 - organizowanie egzaminów kwalifikacyjnych dla uczestników pozaszkolnych form kształcenia;
 - organizowanie kształcenia praktycznego dla młodocianych.

Do końca roku 1998 Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej powołał 27 centrów kształcenia praktycznego.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dn. 8.10.1998 (Dz. U. Nr 128 z 19X1998) stworzyło podstawy prawne działalności rolniczych centrów kształcenia ustawicznego. Do zadań centrum kształcenia ustawicznego należy:

- kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie osób dorosłych w formach szkolnych i pozaszkolnych;
- przyznawanie tytułów kwalifikacyjnych;
- organizowanie egzaminów eksternistycznych z zakresu programów nauczania szkół i kursów;
- opracowywanie i wydawanie skryptów, poradników oraz materiałów metodycznych dla potrzeb słuchaczy;
- doskonalenie metod pracy dydaktyczno-wychowawczej w zakresie kształcenia dorosłych;
- współpraca z organizatorami oświaty dorosłych w kraju i za granicą oraz z urzędami pracy i zakładami pracy w zakresie rekwalifikacji kadr.

Do końca roku 1998 Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej powołał 48 rolniczych centrów kształcenia ustawicznego. Liczbę i lokalizację centrów kształcenia praktycznego i rolniczych centrów kształcenia ustawicznego przedstawia tabela 2 oraz mapa zamieszczona na okładce niniejszych „Zagadnień Doradztwa Rolniczego”.

Tabela 2

Liczba centrów kształcenia praktycznego i rolniczych centrów kształcenia ustawicznego (stan na 31.12.1998 r.).

L.p.	Województwo	Liczba		Razem
		CKP	RCKU	
1.	Zachodnio-Pomorskie	2	3	5
2.	Pomorskie	2	2	4
3.	Warmińsko-Mazurskie	2	1	3
4.	Podlaskie	2	1	3
5.	Lubelskie	3	5	8
6.	Podkarpackie	2	2	4
7.	Małopolskie	1	4	5
8.	Śląskie	1	3	4
9.	Opolskie	1	3	4
10.	Wielkopolskie	4	4	8
11.	Kujawsko-Pomorskie	2	2	4
12.	Mazowieckie	3	7	10
13.	Świętokrzyskie	1	2	3
14.	Łódzkie	1	4	5
15.	Dolnośląskie	0	3	3
16.	Lubuskie	0	2	2
Razem		27	48	75

Źródło: Dane Departamentu Spraw Społecznych i Oświaty MRGŻ.

KIERUNKI KSZTAŁCENIA

Publiczne szkoły zawodowe prowadzą kształcenie w zawodach określonych klasyfikacją zawodów szkolnictwa zawodowego. Główne zmiany w kolejnych klasyfikacjach polegały na zmniejszaniu liczby zawodów i specjalności oraz dążeniu do rozszerzania kwalifikacji zawodowych poprzez kształcenie w zawodach szerokoprofilowych.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi stanowi tzw. „organ właściwy” dla:

- 34 zawodów, 24 specjalności i 5 specjalizacji oraz 5 kierunków kształcenia w klasyfikacji z 1982 r.;
- 14 zawodów i 1 specjalności w klasyfikacji z 1986 r. (wdrożeńiowej);
- 17 zawodów w klasyfikacji z 1997 r.

W strukturze kierunków kształcenia w szkołach rolniczych i gospodarki żywnościowej stwierdza się, jak już wspomniano, tendencję wzrostową liczby szkół

kształcących w zawodach nierobotniczych, których absolwenci uzyskują tytuł technika. Ponadto zmniejsza się liczba szkół kształcących w zawodach przygotowujących do pracy w rolnictwie na korzyść przygotowujących do pracy w obsłudze rolnictwa i obszarów wiejskich. Niewątpliwie przyczyniło się do tego wprowadzenie nowych zawodów do klasyfikacji zawodów z 1997 r. Rozmiary kształcenia w tych zawodach przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3

Liczba szkół kształcących w nowych zawodach

Lp.	Zawód	Liczba szkół rozpoczynających kształcenie w roku szkolnym				
		1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	Razem
1.	technik agrobiznesu	16	103	61	45	225
2.	technik żywienia i gospodarstwa domowego	27	87	38	23	175
3.	technik hodowca koni	4	5	3	2	14

Rozporządzeniem MEN z dnia 31 maja 1999 r. (Dz.U. Nr 52) wprowadzono do klasyfikacji kolejne zawody, dla których „organem właściwym” jest Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi:

1. cukiernik - symbol: 741[01],
2. piekarz - symbol: 741[02],
3. rzeźnik-wędliniarz - symbol: 741[03].

DOKUMENTY PROGRAMOWE

Modernizacja treści kształcenia zawartych w programach nauczania dla szkół rolniczych i gospodarki żywnościowej jest procesem ciągłym. W latach 80 -tych w Ośrodku w Brwinowie prowadzone były prace w zakresie modernizacji treści kształcenia zawodowego dla zawodów i specjalności (specjalizacji) ujętych w klasyfikacji z 1982 r. Kilkakrotnie zmieniano plany nauczania oraz opracowano instrukcje programowe, w których uwzględniano treści kształcenia niezbędne dla absolwentów, a wynikające ze zmian zachodzących w życiu społecznym i gospodarczym kraju.

W latach 1991-94 opracowano i wdrożono do szkół rolniczych i gospodarki żywnościowej 15 wdrożeniowych dokumentacji programowych. W trakcie realizacji procesu kształcenia zbierano opinie i uwagi na temat tych dokumentacji, a po pełnym cyklu kształcenia przeprowadzono badania ewaluacyjne. Wnioski z badań wykorzystano przy opracowywaniu dokumentów programowych dla zawodów z klasyfikacji 1997 r.

Organizację kształcenia w zawodach zawartych w klasyfikacji z 1997 r. regulują dwa odrębne dokumenty: podstawa programowa i program nauczania.

Podstawa programowa kształcenia w zawodzie są to obowiązkowe dla danego zawodu i uwzględniane w programach nauczania zestawy umiejętności i treści nauczania, umożliwiające ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych. Podstawa programowa kształcenia w zawodzie powinna zawierać:

I. Założenia programowo-organizacyjne kształcenia w zawodzie.

1. Opis kwalifikacji absolwenta:

1.1 Umiejętności zawodowe stanowiące kwalifikacje w zawodzie;

1.2 Wymagania psychofizyczne właściwe dla zawodu.

2. Specyficzne wymagania kształcenia w zawodzie.

II. Podział godzin na bloki.

III. Podstawy programowe kształcenia w blokach programowych.

1. Cele kształcenia.

2. Treści kształcenia (działy programowe).

3. Zalecenia dotyczące oceniania.

Rozporządzenie MEN w sprawie warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania i podręczników oraz zalecania środków dydaktycznych (Dz.U Nr 41/99) podaje definicję i strukturę programu nauczania dla zawodu.

Przez program nauczania dla zawodu lub profil kształcenia zawodowego, zwany dalej „program nauczania zawodowego”, należy rozumieć zbiór usystematyzowanych, zgodnie z zasadami dydaktyki, celowych układów umiejętności i treści nauczania, ujętych w podstawie programowej w danym zawodzie lub profilu kształcenia zawodowego określonej odrębnymi przepisami, wraz z wytycznymi dotyczącymi realizacji procesu kształcenia i oceniania osiągnięć edukacyjnych ucznia.

Program nauczania zawodowego powinien zawierać:

1. Plany nauczania dla zawodu lub profilu kształcenia zawodowego, opracowane na podstawie ramowych planów nauczania ustalonych odrębnymi przepisami;
2. Programy nauczania poszczególnych przedmiotów zawodowych, bloków tematycznych, modułów lub innych układów treści, zawierające:
 - a) szczegółowe cele kształcenia, określające umiejętności, które powinny być opanowane przez ucznia;
 - b) materiał nauczania w formie haseł programowych, związanych z celami kształcenia;
 - c) wskazania metodyczne do realizacji materiału nauczania;
 - d) propozycje metod sprawdzania i oceny osiągnięć edukacyjnych ucznia.

Programy nauczania zawodowego dopuszcza do użytku szkolnego minister właściwy do spraw oświaty i wychowania na wniosek osoby fizycznej, osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej.

W przygotowanych w Ośrodku w Brwinowie programach nauczania dla zawodów nierobotniczych zwiększono znacznie zakres edukacji ekonomicznej poprzez wprowadzenie trzech przedmiotów ekonomicznych: „Marketing” i „Zarządzanie firmą” oraz „Podstawy ekonomii” lub „Ekonomika rolnictwa i polityka rolna” albo „Ekonomika agrobiznesu”. W programach nauczania dla zawodów robotniczych wprowadzono jeden przedmiot ekonomiczny „Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej”.

W programach nauczania dla wszystkich zawodów zmniejszono rozmiary teoretycznego nauczania zawodowego na korzyść kształcenia praktycznego. Programy praktycznej nauki zawodu zostały opracowane w formie wykazu umiejętności i umożliwiają szkołom wybór formy realizacji (zajęcia praktyczne, praktyki zawodowe, wycieczki dydaktyczne).

Programy nauczania dla wszystkich zawodów, oprócz operatora maszyn i urządzeń przemysłu spożywczego, przewidują przedmiot „Przepisy ruchu drogowego”, w wymiarze określonym przez Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej, a także naukę jazdy samochodem (dla wszystkich), jazdy ciągnikiem (dla chłopców) i pracy sprzętem specjalistycznym (w zawodach grupy mechaniczno-rolniczej). Absolwenci uzyskują dzięki temu dodatkowe umiejętności niezbędne do wykonywania zawodu.

Treści kształcenia zawarte w programach nauczania umożliwiają absolwentom nabycie umiejętności koniecznych do wykonywania różnych zawodów określonych przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz podejmowania działalności gospodarczej w agrobiznesie.

Program nauczania dla zawodu może uwzględniać umiejętności i treści specjalizacji w zawodzie, realizowane przez część cyklu kształcenia, w szczególności dostosowane do potrzeb rynku pracy.

Przyjęta koncepcja kształcenia w zawodach szerokoprofilowych umożliwiła wstępną specjalizację uczniów w ostatnich latach kształcenia szkolnego. Szkoły mogą realizować autorskie programy przedmiotu specjalizacyjnego lub korzystać z programów opracowanych przez Centrum w Brwinowie.

Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej nie mając od 1.01.1999 r. możliwości bezpośredniego oddziaływania na proces kształcenia w szkołach, może mieć wpływ pośredni poprzez programy nauczania, w tym m.in. przedmiotów specjalizacyjnych, przygotowywane w Centrum w Brwinowie. Może, także w ten sposób, wpływać na integrację treści kształcenia w szkołach, oświacie pozaszkolnej i doradztwie rolniczym. Ustalanie podstaw programowych kształcenia, standardów kwalifikacji zawodowych oraz modułowych programów na-

uczania dla szkolnych i pozaszkolnych form oświatowych stanowić może ważny instrument polityki państwa w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Środowiska edukacyjne pozytywnie oceniają dokumenty programowe dla zawodów rolniczych i gospodarki żywnościowej opracowane przez Centrum w Brwinowie, jednocześnie zgłaszając potrzebę i konieczność kontynuowania prac w zakresie opracowywania programów przedmiotów specjalizacyjnych oraz rozpoczęcia przygotowań do opracowania programów nauczania dla zreformowanych szkół zawodowych.